

Museumsglimt

Medlemsblad for Lillehammer Museums Venner

Åtte år gamle Jon Emil Kveine fra Gausdal benyttet en regnværsdag i midten av juli til å besøke verkstedet til Lillehammer Kunstmuseum, der museet hadde lagt godt tilrette for barneaktiviteter. Gode tegnesaker og staffelier lå framme, så Jon Emil og andre barn kunne slippe kreativiteten løs.

MEDLEMSKAP LMV 2023

Lillehammer Museums Venner omfatter alle de seks museene i Stiftelsen Lillehammer Museum:

Maihaugen
Lillehammer Kunstmuseum
Bjerkebæk
Aulestad
Norges Olympiske Museum
Norges Postmuseum

Medlemmer med betalt årskort og medlemskap i LMV har fri adgang til alle disse museene et helt år regnet fra datoen de kjøpte medlemskapet. Alle med registrert e-postadresse får også direkte invitasjon til spesialarrangement og venneturen. Videre får du Museumsglimt tilsendt tre ganger pr. år, 10 % rabatt i museumsbutikkene og 20 % rabatt på billetter til Riksteateret i Maihaugsalen.

Medlemskapet gir også fri adgang til en rekke andre museer i Norge og resten av Norden.

Mer informasjon finner du på:
lillehammermuseum.no/venneforeningen

MEDLEMSKONTINGENT:

Enkeltmedlemskap
med årskort kr 700/år

Familiemedlemskap
med årskort kr 1050/år

Studentmedlemskap
med årskort kr 300/år

Familiemedlemskap gjelder et par
og alle barn/barnebarn til og med 25 år.

Lillehammer Museums Venner

Maihaugvn. 1, 2609 Lillehammer
Bankgiro 2000.05.17608
Informasjon 6128 8900
E-post: venner@lillehammermuseum.no

Redaktør: Tore Feiring
Grafisk produksjon: Dialecta
Forsidefoto: Jørgen Skaug

INNHOLD

Lederen	3
Vår nye styreleder	4
SLM på Arendalsuka	6
Sommer på museene	8
Olsok på Aulestad	12
Muntre museumsminner	14
Venneturen	14
Bureiserhistorien på Maihaugen	15
Håndverkskvartalet er åpnet	16
27 flyktninger med mål om å utgi bok	18
Flyktning og politiker	20
Kaférunde til museene	22
DNT-hytta Gråhøgdbu har fått nytt liv	25
Vakker og litt oversett	26
Barnas sommerdag på Maihaugen	28
Øygarden har igjen vært bemannet	30

Foto: Esben Haakenstad, Maihaugen

ÅRSKORT

- Innehaver av årskort skal uoppfordret vise årskortet, enten digitalt eller plastikk-kort
- Årskortet er personlig
- Årskortet gjelder for alle museene i SLM og gjelder for ett år
- Livsvarig medlemskap gir gratis adgang til Maihaugen og Aulestad

Gode museumsvenner!

Tore Feiring

Når dette skrives har kveldene blitt litt mørkere og kaldere. Jeg håper denne utgaven av Museumsnytt kan lindre litt av lengselen etter sommeren som var.

Bladet dere nå holder i hånden er mitt første som redaktør for Museumsglimt. Vanligvis har bladet kommet ut på forsommeren, denne gangen valgte vi å vente til sommeren var over.

Som ny redaktør etter Anne Mari Løken har redaksjonen og undertegnede hverken ønsker eller planer om å gjøre store forandringer. Vi følger en lest som vi mener er godt innarbeidet av tidligere redaktør og redaksjon.

Men det kan hende vi, hvis det er behov, vil tørre å stille kritiske spørsmål og være ørlitt skarpere i kantene. Noe vi har gjort med vår reportasje fra kafeene som Lillehammer Museum har ansvar for. Ikke fordi det var så dårlig stelt, men det kunne vært bedre og tuftet på mer mat som hører distriktet til.

Jeg må rette en stor takk til redaksjonen og skrivende, Bjørg Owren, Jørgen Skaug, Brynjulf Handgaard og Inger Enger. De har levert mengdevis av stoff, de er både interesserte, nysgjerrige og positive mennesker. Vi gleder oss alle-

rede til å ta fatt på julenummeret som kommer i midten av desember. Jeg tør å påstå at også du som leser allerede kan glede deg.

Det som forundrer, gleder og overrasker meg, er hvor utrolig mange temaer og kilder til stoff det er å finne rundt på museene. Det bærer dette nummeret preg av, redaksjonen har tatt seg den frihet å utvide bladet fra 24 til 32 sider. Tidligere redaktør Anne Mari Løken hadde helt rett når hun takket av med å si akkurat det samme. Det er ikke tvil om at Lillehammer, distriktet, landet og alle turistene som besøker museene fra alle verdens kanter, har uendelig mye å se, høre og lukte på når de kommer på besøk. La gå at det som serveres på kafeene kunne vært bedre her og der, men det som serveres av opplevelser er det få, om ingen, som kan matche. Derfor oppfordres du til å verve venner, familie eller bekjentskapskrets til å bli medlem av Lillehammer Museums Venner. Be dem kjøpe årskort nå!

HALLOGHELGENSNATT

Tekst: Ragnhild Hjelle Carlson, fagansvarlig formidling, Maihaugen og Brynjulf Handgaard.

Maihaugen og Lillehammer Museums Venner inviterer barn og ungdom til vandring etter stengetid på Maihaugen 1. november.

I tilknytning til allehelgensaften og Halloween skal vil lete etter opphavet til gammel folketro. Hvem vet hva som kan skjule seg i skygger og bak mørke vindusglass?

Vi skal lytte og se, og bevege oss inn i trange stuer, opp trapper og inn bakveier hvor ingen har satt sin fot på lang tid. Fortellere og følgesvenner vil ta oss gjennom en runde, kun med håndholdte lykter som invitert selskap.

Det blir to vandringer onsdag 1. november, alderen 10–12 år kl. 18.00 og 13–15 år kl. 20.00. Tilbudet

går til barn og barnebarn av medlemmer i LMV, inviter gjerne med venner av barna. Vandringene varer cirka én time, og har 15 ledige plasser. Vandringen er et prøveprosjekt. Tanken er at ingen voksne får skal være med, men vi skal skaffe et beredskapslokale til de yngstes foreldre, der de kan oppholde seg, klare med mobilen hvis turen skulle bli for skummel. Det blir enkel servering på Peer Gynt-loftet etter vandringen der barna kan snakke om opplevelsene sine og stille spørsmål. Oppmøte blir ved Søndre port. Det blir mulighet for påmelding senere.

Foto: Tone I. Eggen Tømtø, Maihaugen

Vår nye styreleder

Årsmøtet i Lillehammer Museums Venner (LMV) velger styreleder for ett år av gangen. Årets leder har mye erfaring fra IT-bransjen og frivillig idrettsarbeid i tillegg til to år bak seg i LMVs styre. Møt Kari Strand Båtnes.

Tekst: Tore Feiring

Styrelederen velges altså ett år av gangen, og Strand Båtnes tok over ledervervet etter Birgit Madslie. – Mine to foregående år i LMVs styre har dreid seg mye om å være med i arrangementskomiteen, sier Strand Båtnes, – absolutt et interessant arbeid, det.

Noen tanker om kommende år har hun, selv om det når Museumsnytt er ferdig distribuert allerede har gått et halvt år av hennes år som leder. – Noe som er godt i gang er å få bedre nytte av systemet Rubic som styrer medlemsregisteret vårt, sier Strand Båtnes, – samtidig har jeg et ønske om et tettere samarbeid med kommunikasjonsavdelingen her på museet. Og ikke minst å være mer aktiv på nettsiden vår som ligger under Lillehammer Museums nettside. Å bli bedre på å bruke nettsiden som et kommunikasjonsmiddel er klart mål, sier IT-eksperten.

Yngre medlemmer

Hun nevner også Museumsnytt som et viktig middel for å nå ut. – Mange av våre medlemmer og venner er godt voksne, ikke alle er like aktive på de digitale plattformene, minner hun om, – de liker gjerne å holde et blad eller avis i hånden. Samtidig vil hun gjerne ha med yngre medlemmer, – det er et faktum at mange i venneforeningen begynner å dra på årene, sier Strand Båtnes, – aktiviteter som blant annet Barnas Dag er viktige for å verve nye og yngre medlemmer. Et annet stort mål er å aktivisere medlemsmassen enda mer.

Med gode priser på årskort til museene mener hun det skal være mulig men at utfordringen ligger i å administrere den rullerende utløpstiden på disse kortene.

LMVs rolle

Pr. i dag har Lillehammer Museums Venner 1230 medlemmer. – Men i dette ligger det familie-medlemskap, forklarer den nye styrelederen, så at det er god over 4000 medlemmer er jeg sikker på, hevder hun. – LMVs rolle er å støtte opp om det som skjer i museene, mener hun videre, – og å kunne stille kritiske spørsmål hvis nødvendig. Mange har jo sterke meninger om hva som skjer på museene, og særlig Maihaugen. Vi har også en del egenkapital vi bruker til å støtte prosjekter hvis nødvendig.

Sankt Hans

– Mitt forhold til Maihaugen er nok som mange andres, svarer Strand Båtnes på spørsmål om dette, – gjerne via utflukter i forbindelse med barneskolen og besøk med egne barn da den tiden kom. Jeg har vokst opp med Maihaugen, museet har jo alltid vært der. Samtidig forteller hun om et familiært forhold til stedet – Mor er fra Suttestad gård, under den lå husmannsplassen Sletten som lå der hvor Bjørnstad igger, vi feiret alltid Sankt Hans der da jeg var barn, minnes hun, – jeg har veldig hyggelige minner derifra, særlig husker jeg det var stas hvis vi traff amerikanske turister, de var det spennende å treffe. Kunstmuseet besøkte vi jevnlig, det var jo litt annerledes og mindre da, og buss til Aulestad var også en del av barneskole-tilværelsen.

Hvem er vår nye styreleder?

Kari Strand Båtnes er eldstemann (jente) av fire søsken og Lillehammerjente så god som noen, født og oppvokst i Kirkegaten som hun er. Hun er gift og har to voksne barn, har bodd

VÆRSÅGOD: Kari Strand Båtnes er Lillehammer Museums Venners nye styreleder og byr på både jordbær, moreller og seg selv.

utenfor byen i 20 år med mann fra Sula utenfor Ålesund. Hun har for det meste jobbet med IT i forskjellige sammenhenger og flyttet til Kongsberg i 1983 for å utdanne seg som dataingeniør, dro så videre til Edinburgh 3 år etter. – Der tok jeg en bachelor i computer science som det het den gangen, en utdanning betalt av Televerket. De ønsket flere jenter inn i bransjen, minnes hun. Dermed var hun sikret jobb i Televerket etter endt utdanning. Rundt årtusenskiftet ble det også et par år i England, i Surrey, sørvest for London. – Mannen min, Ole Andreas Båtnes jobbet i IBM da, forklarer hun. – Nå er han veldig opptatt med forskjellige idrettsarrangement her i byen, Baldus Cup, Birken og lignende arrangementer, smiler hun.

Til Norge og Lillehammer kom de i 2001 og tok etterhvert over barndomshjemmet i Kirkegaten hvor hun og familien nå bor. Nå jobber hun hos Norkart i Lillehammer, – siden 2015, påpeker hun, og leverer blant annet karttjenester til både stat, fylker og kommuner. – De fleste eieningskart du er borti kan du regne med kommer fra Norkart, reklamerer hun.

Hun er nå styreleder i LMV, samt at hun også sitter i styret for LiTrim. – Du vet, Sjørdalskarusellen, smiler Kari Strand Båtnes og avslutter med å innrømme at hun fortsatt har mye å lære om byens og dalens historie.

SLM på Arendalsuka: Mat er satsingsområde for Lillehammer-museene

Maihaugen lanserte ny minneinnsamling på Arendalsuka og etterlyser informanter som vil dele tanker, minner og følelser om mat. Innsamlingen er et ledd i et stort forskningsprogram i regi av forbruksforskningsinstituttet SIFO. Et program som kanskje blir med å sette norsk mat på det store verdenskartet.

Tekst: Bjørg Owren

Etter at utstillingen «MAT: Mer enn et måltid» ble avsluttet i april, har mat-bollen rullet videre på Maihaugen og i SLM. I august var de sentrale under Arendalsuka. Som partner i forskningsprosjekt FoodLessons inviterte de til et tett-pakket program med samtaler, debatt og foredrag om mat under tittelen «Snakk om mat».

Konservator Kristina Skåden forteller at Maihaugen/SLM er en av 20 samarbeidspartnere som er med i prosjektet. Og at alle deler av matkjeden er representert, fra produksjon til salg og servering, museer og små produsenter så vel som store stjerne-kokker.

Prosjektet FoodLessons, med undertittelen Kulinarisk arv som en ressurs i bygging av

«Matnasjonen Norge 2030», ledes av Annechen Bahr Bugge ved Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet og finansieres av Norges forskingsråd.

– Prosjektet har pågått i flere år, men i Arendal lanserte vi nyheten om at vi starter innsamling av minner nå. Målet med innsamlingen er å få vanlige folk med på «Snakk om mat», sier Skåden. Hun representerte SLM i Arendal sammen med Kristin Brandtsegg Johansen, konservator for Bjerkebæk og Aulestad.

Skåden forteller at innsamlingen skal foregå via nettstedet minner.no og er et samarbeid mellom museene i Østfold, Valdres og Lillehammer.

Ønsker hjelp av venneforeningen

– Og her skulle vi gjerne hatt hjelp av venneforeningen, sier konservatoren entusiastisk. Mat er så mye mer enn et måltid og alle har sine historier. Nå snakker hun om mat som kultur og natur, lengsler og følelser.

– Vi kan ha gode og dårlige matminner. Vi kan lengte etter mat fra fortiden, mat kan minne oss om steder eller personer. Mat er føde for magen, hjertet og hjernen. I det hele tatt, mat er en vesentlig del av livet vårt, sier hun.

Målet er å samle erfaringer og tanker om hvordan mat er forbundet med fellesskap, utenforskap, sorg og gleder, trøst, lengsler og minner. Skåden oppfordrer alle i venneforeningen til å bli med.

– Vil du være anonym er det helt ok, men skriv da for eksempel «Lillehammer kirke», for da vet

NYTTE OG NYTELSE: Under Snakk om mat og tema «Grønn Kulturarv» holdt konservator Kristin Brandtsegg Johansen foredraget «Til nytte og nytelse: Hagene på Undsets Bjerkebæk og Bjørnsons Aulestad». Foto: Kristina Skåden

vi at det kommer fra vår region. Gå inn på nettsidet [minner.no/Snakk om mat](http://minner.no/Snakk_om_mat), der ligger det mer informasjon, så er du i gang, sier hun.

Hvilken nytte har museet av å delta på Arendalsuka?

– For oss var dette veldig spennende og nyttige dager. Gjennom samarbeid med andre miljøer dukker det opp nye muligheter, tverrfaglige samtaler og refleksjoner gir oss ideer og impulser til utviklingen av museet, utdyper Skåden.

Hun forteller at mat og «Grønn kulturarv» blir et viktig satsingsområde i året som kommer.

– Maihaugen har en lang historie innen mat og produksjon. Vi har en stor force i forhold til andre museer; blant annet landskapet og Norges største samling av kjøkken der vi har alt fra årestuer, til seteranlegg og hytter. Vi har

Bjerkebæk og Aulestad. Det er også en force at vi ligger i periferien. Alt sammen representerer et stort potensial. Spørsmålet er hvordan vi kan gjøre det enda mer spennende, sier konservator Skåden.

Men hvordan kan museet bidra i byggingen av «matnasjonen Norge 2030»?

– Vi har et bredt mandat og vi vil være aktive samfunnsaktører. Museets rolle kan være å løfte mat, produksjon, systemer og historien og bidra til debatt. Vi må også ta debatten om begrep som matarv. Mat kan være både inkluderende og ekskluderende og både materielt og ikke-materielt. Her er det mye å ta tak i, arbeidet med «Grønn kulturarv» blir et spennende prosjekt, avslutter konservator Kristina Skåden og håper å få til mye som vil engasjere bredt og smalt.

OM FOODLESSONS:

Hypotesen de jobber etter er at den kulinariske arven har et stort potensial i produkt- og tjenesteutvikling, kan være en ressurs med tanke på identitetskapning, samt merkevarebygging og markedsføring av matnasjonen Norge. Kanskje er det elementer i arven som vil gi Norge en plass på UNESCOs prestisjetunge liste over ikke-materielle verdier. Mat har vært på listen siden 2010, så langt er ingen norske retter eller produkter med.

MINISTERSNAKK: Landbruks- og matminister Geir Pollestad var også på «Snakk om mat» med foredrag og som deltager i panelsamtale. Her i samtale med konservator Kristina Skåden fra Stiftelsen Lillehammer Museum.

Foto: Johanna Sunnset

Sommer på museene

Det er idyll i setergrenda der den utryddingstruede dølakua beiter med sine kalver ute på setervollen. Maihaugen bidrar sterkt til å sikre mangfoldet av historiske norske husdyr. I sommer har Maihaugen hatt en egen utstilling «La kua leve». Her blir en bedre kjent med de historiske husdyrrasene på Maihaugen, og hvorfor de har vært viktig å bevare.

Det er viktig å ha kvass ljà i ljàslåtten. Geir Anton Nybråten bryner ljàen sin ved Bjørnstad-tunet.

Generelt har museene nådd budsjettet for 2023 og har en økning på 3 % i antall totalt for stiftelsen. Vi erfarer noe lavere besøk blant norske besøkende på Maihaugen, men økning i internasjonale besøkende.

Tekst Trude Arnesen | Foto: Jørgen Skaug

Maihaugen har gjennomført en fin sommersesong hittil med mange gode formidlere som får mye skryt og program som faller i smak til stor og liten. Vi har hatt daglige omvisninger blant annet «Kampen om fjellet» om villreinens betydning, omvisning med museumsbøndene, omvisninger i alle deler av museet, By spillet «Apotekerens pine» og omvisning i boligfeltet. Dronningens barndomshjem er fortsatt populært. God stemning og gode tilbakemeldinger.

Utstillingene inne er også flittig brukt med så mange regnværsdager. Maihaugen har en liten nedgang, den kom tidlig på året, juli har vært svært bra.

«Apotekerens pine» var et nytt og morsomt vandreteater i Byavdelingen for både små og store i sommer.

Fru Bye i Olsengården – et kjent og kjært element i Byavdelingen.

Her i Skolestua får en gruppe hollendere oppleve en gammeldags skoletime, guidet på engelsk og tolket til nederlandsk.

To til tre ganger i uka kinner budeiene på setra smør på gamlemåten. Mange av de besøkende inviteres inn i eldhuset for å prøve stavkinna og smake på det ferdige smøret. Her er det oppvasken som gjenstår etter dagens kinning.

I Breisjøen kunne barna prøve fiskelykken med bambusstenger som var til utlån. Ella Strømberg fra Tønsberg besøkte Maihaugen sammen med sin familie, og fikk en abbor på kroken. Kanskje hennes første fisk?

Maihaugens har to dølahester, Herman og Rosa. I sommer fikk Rosa føll. Denne lille hingsten er det første føllet som er født på Maihaugen.

Flatbrød og lompebaking på Bjørnstad. Agnes Lorentzen fra Ringsaker har fått hjelp fra sine barnebarn Tuva Elise Tonheim-Larsen og Tilje Marie Tonheim, som har kommet helt fra Fredrikstad.

Garmo stavkirke er Maihaugens mest iøynefallende bygning, der Jon Ivar Tofte fra Heidal var guide i sommer.

Bjerkebæk har i år hatt ekstra fokus på hagen, med ulike omvisninger og aktiviteter. Blant annet er det opparbeidet ny grønnsakshage. Ved utgangen av juli hadde museet en liten økning i antall besøkende.

I hele sitt liv drømte Sigrid Undset om å få sin egen hage, og da hun kom hit til Bjerkebæk kunne hun realisere sin egen hagedrøm. I denne hagen finner vi i dag et stort antall stauder som Undset fikk plantet i sin tid, bl.a. denne vakre Martagonlilja.

Bjerkebæk har i år hatt ekstra fokus på hagen, og har bl.a. opparbeidet en ny grønnsakshage, som vi ser i forkant på det dette bildet.

Aulestad har hatt fokus på sommeren 1901 med spesialomvisninger og utstilling, der også det nyåpnede rommet til Dagny har vært vist frem. Ekstra morsomt at finalesendingen av NRK sykkelssommer ble lagt til Aulestad.

Det var stor oppslutning på Aulestad da NRK avsluttet sitt populære program Sykkelsommer 23. juli. Foto: Karen Bleken/GD

Lillehammer Kunstmuseum har hatt to flotte temporære utstillinger; «Det Eventyrlige – mellom myte og sannhet» og «Kinds of Blue – Jakob Weidemann 1942–1957». Begge utstillingene har vært godt besøkt og gitt gode tilbakemeldinger. Det har vært daglige omvisninger i begge utstillingene samt barneverksted. Museet har vært godt besøkt med stor oppgang i forhold til i 2022.

Lillehammer Kunstmuseum hadde lagt til rette for flere aktiviteter for barn, bl.a. gammeldags skyggeteater der sjablonegene får liv og hendene kan bli til morsomme figurer.

På Aulestad har det vært fokus på sommeren 1901 med både spesialomvisninger og utstilling.

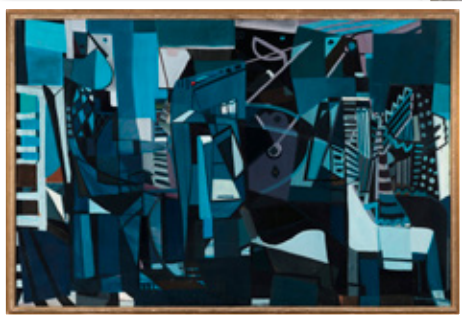

Omviser Veronica Bratli forteller her om ett av de tre store maleriene til kunstneren Astrid Nondal som er laget spesifikt til denne utstillingen «Det eventyrlige».

En godt synlig plakate utenpå veggen i Kunstmuseet viser at årets sommerutstillinger er

- Det eventyrlige – mellom myte og virkelighet
- Kinds of Blue – Jakob Weidemann 1942–1957 – Jubileumsutstilling for Jakob Weidemann 100 år

Weidemann – maleriet pianistinnen fra 1948. Foto: Dag Fosse/KODE. Utstillingen «Kinds of blue» refererer til Miles Davis' jazzalbum «Kind of blue». Mange av Weidemanns titler refererer også på ulike måter til musikk. Tittelen refererer også til det faktum at mange av arbeidene i denne fasen domineres av blåtoner. Foto: Dag Fosse/KODE

Norges Olympiske Museum Har ved utgangen av juli økt besøket ift. tidligere år, her er det mange internasjonale besøkende. Museet oppleves på egenhånd.

Lillehammer Olympiske Museum har også i år hatt bra med besøk, særlig fra utlendingene.

Postmuseet bemannes om sommeren med pensjonerte tilsatte i Posten. I sommer har det vært 13 posttilsatte som har delt på vaktene fra Sankt Hans til ut i august. Denne blide postmannen, Øyvind Sørensen fra Oslo, har jobbet som guide ved Postmuseet i flere år. Han fortalte at han hadde hatt et godt arbeidsliv i Posten i 50 år, og begge hans foreldre hadde også hatt sitt arbeidsliv i postverket.

Olsok på Aulestad

28.–29. juli var det for første gang et omfattende og felles Olsok-program på Lillehammer og i Gausdal. Allerede nå er det mange som håper at dette arrangementet blir en tradisjon. Programmet var et samarbeid mellom Sør- Gudbrandsdal kirkeakademi, Den katolske kirke på Lillehammer, Lillehammer menighet og Lillehammermuseene.

Tekst: Inger Enger

Programmet var bredt sammensatt, ytterpunktene er vel fra «våkenatt med gregoriansk sang» i Mariakirken til «Gausdal spelemannslag» på Aulestad. På Aulestad fikk vi også høre «Meir enn ord» med Kirsti Maanum og Tore Jørgen Rødølen.

Hovedinnslaget på Aulestad var ved konservator på Aulestad og Bjerkebæk, Kristin Brandtsegg Johansen, med tittelen «Bjørnstjerne Bjørnson og Olav den hellige».

Her følger et forkortet utdrag av talen:

– Jeg skal ta utgangspunkt i en tale spesielt og det er den talen han holdt på Olavsdagen 29. juli 1897, Ilevolden i Trondheim. Det Bjørnson så som sin viktigste oppgave i talen var å skape en felles nasjonal bevissthet i Norge.

Det har vært helt fantastisk å dykke ned Bjørnstjernes Bjørnsons taler, denne gangen med tanke på Olav Haraldsson og Olav den Hellige – jeg må omtale dem som to, selv Bjørnson gjør det, selv om de er forbundet i samme skikkelse: «Kong Olav Haraldsson og Olav den Hellige er ikke den samme» – den første som vi kjenner ham fra Snorre og våre historikere er bare et «fodstykke» for den andre som i 500 år «steg saa højt og gjorde saa stor gjerning i det norske folk, at ingen norskfødt naar ham til Ankelen».

Men altså, presiserer Bjørnson, den andre Olav – den Hellige – kunne ikke steget så høyt, hvis ikke det var for at også Olav Haraldsson selv «havde været en stor mand – større end han ofte synes». Her ville nok historiker Tore Skeie kunnet fylle ut bilde, men de kildene Bjørnson hadde til rådighet var et annet slag. Han refererer spesielt til «Snorre og våre historikere». Men det Bjørnson påpeker i denne sammenheng er interessant: «Protestantismen har havt sin mening med at forkorte ham» men «Olav Haraldsson var det Nye, var Kulturbæreren: i hans Retfærdighed og Død skulde de andre fornyes.» Her blir Olav Haraldsson nærmest en ny Jesus Kristus-skikkelse, båret frem som den rettfærdige fornyeren, gjennom sin «Retfærdighet og Død».

Stiklestadnarrativet – 1030 – om Olav Haraldsson som altså dør på Stiklestad – akkurat tusen år etter at Jesus døde på korset og gjenoppstod som den seirende Kristus

Konservator Kristin Brandtsegg Johansen holdt Olsokforedraget på Aulestad.

Sommer på Aulestad.

– akkurat som mennesket Jesus korsfestes – faller Olav på Stiklestad – Olav Haraldsson seirer jo ikke i slaget, han blir drept og hæren hans oppløses. Som konge og hærfører kommer Olav Haraldsson til kort, men som død helgen – som Olav den Hellige gjenoppstår han og blir helgen – enormt viktig for folks trosliv, legendene om miraklene knyttet til hans død, spres over hele Europa, hele den katolske verden, og senere – som vi skal se – blir han også symbol for det nye Norge. Litt enkelt fortalt – får vi en norsk, oppstanden Jesus-skikkelse – som fremfor noen skal forene det norske folk. Den religiøse og senere politiske utviklingen er en viktig del av fortellingen om slaget og har selvfølgelig forunderlige konsekvenser for hvordan Stiklestadmyten blir fremstilt. Etter å ha tatt livet av Olav Haraldsson på Stiklestad, forenes det norske folk og finner sammen i sin kjærlighet til kongen, i kraft av det som skjer etterpå. Snorre blir på mange måter evangelisten, hvis vi skal trekke denne sammenligningen enda lenger ...

Stiklestadmyten blir en fortelling om en naturlig og nødvendig prosess som endte i nasjonens fødsel. Bjørnson går rett inn i denne fortellingen, støtter seg på Snorre og knytter sitt politiske prosjekt til Stiklestad-fortellingen. På denne måten gjør han sin politiske kamp til en del av historien. Mytologiseringen og skapel-

sen av myten, som en del av dannelsen av nasjonen, forsterker inntrykket av en helt nødvendig utvikling, som vi skal se i Bjørnsons tale, blir nasjonens selvstendighetskamp – knyttet til Olav Haraldssons liv og virkningshistorie – styrt av krefter som står over eller utenfor folket og over historien.

Bjørnson tviler ikke på Snorres fremstilling, og han setter seg selv i dialog med Snorre, når han skriver: «Snorre Sturlasson har set ham, som han var; hos ham har Olav Haraldsson sin fulde Højde. Snorre samler sin dom i disse ord: «Landsfolket rejste sig mod Olav, fordi han var retfærdig. Men Olav vilde heller opgive sit Kongedøme end sin Retfærdighed» Et stolt ettermæle for en «Konge-Reformator». Olav Haraldsson ville bygge den «refærdige Guds Trone over dette Folk» ... «men for hver sten, han bar op til den, ramlede en ned af hans egen Trone. Han saa det, men blev ved at bære op.»

Bjørnson taler om Olav Haraldsson som om han visste hva han gjorde og forbinder mennesket Olav Haraldsson med Olav den Hellige. Selvfølgelig gjorde han det. Han ville forbinde de to. Og han visste hva han gjorde, ved å bygge denne skikkelsen, mannen og myten. Jeg skal ikke gå inn på utfordringene ved dette her, fordi det i vår sammenheng er interessant hvordan historien om Olav den Hellige ble tatt i bruk i nasjonsbyggingen, hans betydning i norsk historie og hans betydning for norsk identitet.

«Denne Kongen som gav Alt, Rige og Liv, for saa højt et Maal, han begynte som vild Viking» og han trekker frem nettopp denne overgangen og at det er det «som har gjort ham saa kjær for mange, fra vi var unge» og det er nettopp det at han er «den utviklingsrigeste Skikkelse i vor historie».

I talen slår han en elegant bue, Olavsdagen og Olav den hellige handler om Norges selvstendige fortid, og den skal peke inn i en selvstendig fremtid ... på denne plass, der Norges skjebne tidligere er avgjort, der Olav selv red over, ikke langt fra Clemenskirken, her skal de to forenes i en viljeskraft: «Leve det gamle og det nye Norge!»

Det kaller jeg en olsoktale. Jeg kunne ikke finne på noe sterkere og mer interessant å titte inn i, hvordan Bjørnson bruker Olav den Hellige til å tale Norges selvstendighet.

Muntre museumsminner

Redigert av Brynjulf Handgaard | Vignetten er tegnet av Odd Einarson

Hvis du har et minne fra en av Lillehammer Museums avdelinger, en historie som kan få lesere til å humre eller smile, så send en e-post til: brynjulfhand@gmail.com.

Å KNABBE SONJAS STEIN *Av omviser Elin Lier*

Dronning Sonjas barndomshjem er et populært hus på Maihaugen, og det er mange besøkende innom på sommeren. Mange får en drøm oppfylt ved å komme inn der.

Denne episoden opplevde jeg en varm sommerdag i 2021. Det var som vanlig mye besøk og kø for å komme inn. Noen stod i kø, mens andre satte seg på en benk i skyggen og ventet på sin tur til å komme inn.

Den norske damen det nå er snakk om, satt på

benken med en ganske stor håndveske. Plutselig ser hun seg litt nervøst rundt, tar fort opp en liten singel-stein fra det gruslagte inngangspartiet og putter den i veska. Hun håpet nok at ingen fikk det med seg, men det gjorde jeg, for jeg observerte det hele og lo litt for meg selv.

Damen tenkte nok sikkert at hun hadde fått tak i en ekte singel-stein fra vår Dronnings eiendom. Kanskje Dronning Sonja har trådd på akkurat hennes stein – hvem vet?

Årets vennetur 20. august: Med Mjøsa som tema

Årets vennetur hadde fokus på kulturminner langs Mjøsa, og Mjøsas betydning som transportvei fra middelalderen og frem til vår tid.

Tekst og foto: Petter Evensen

En fullastet buss med 45 museumsvener stoppet først ved Holmen Brænderi på Gjøvik. Guiden fra Mjøsmuseet informerte om gründeren Caspar Kauffeldt som grunnla Gjøvik Glassverk i 1807 og starten på industrialisering og grunnlaget for etablering av Gjøvik som by.

Hovedbygningen på Gjøvik gård fortalte dyktige guider om livet på gården og om Augusta Mjøens blomsterhage. Det smakte med ferske vafler og kaffe i de hyggelige lokalene på Drengestua kafé, før turen gikk videre til Melkefabrikken på Kapp.

Utstillingen Mjøsas Ark er en historisk reise fra de første jegere gikk i land med stokkebåter og lagde helleristninger på steiner i mjøskanten,

til trafikk med seil, damp, ferge og motorbåt på innsjøen. Vi fikk se de originale koksfyrtene som forsynte melkefabrikken med damp til produksjonen av den berømte Viking melka, som har vært, og fortsatt er, et industrieventyr.

Så ble det middag med dessert og kaffe ved Vertshuset på Biri, før siste stopp ved Thorstadbua (bygget i 1857) på Lillehammer. Her ble vi møtt av direktør ved Mjøsmuseene, Arne Ulsrud Berg, som ga oss en innføring om båttrafikken på Mjøsa og dens betydning for etablering og fremveksten av Lillehammer by. Han orienterte avslutningsvis om vernestatus og planer for restaurering og bevaring av bygget og området rundt.

Medlemmer i Bonde- og småbrukerlaget har formidlet bureiserhistorien på Maihaugen i sommer.

Terje Holen har vært primus motor i arbeidet med å formidle historien til bureiserne på Åseng, arven etter avdøde stortingsrepresentant Åge Hovengen. Hovengen tok initiativet til å få flyttet bureisningsbruket Åseng fra Kvarvet i Sør-Fron til Maihaugen i 2001, som et levende bureiserbruk.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

I sommer har Åseng vært bemannet med frivillig medlemmer fra Bonde- og småbrukerlagene tre dager i uka, for å formidle historien om bureiserne til alle besøkende på Maihaugen som har kommet oppom dette idylliske stedet ovenfor seteranlegget. På bildet over ser vi bureiserparet Åse og Asbjørn Sletvold fra Lismarka ved grindstolpen fra gardstunet og ut på åkeren.

13 av Bonde- og småbrukerlagets medlemmer, alle med bakgrunn i jordbruk, har vært omvisere på Åseng. Dette arbeidet organiseres av Terje Holen som selv er bureisersønn på bruket Engjom i Roterud, der tredje generasjon nå har tatt over bruket.

– Dette har vært spennende, artig og givende å få være med på denne dugnaden. Vi har fått pratet med så mange hyggelige folk, som har vært interessert i det vi har fortalt, sier pensjonistparet Liv og Knut Jakobsen fra Tretten.

For 100 år siden var det mye elendighet i Norge. For mange var det knapt med mat og arbeid. Bureisingen fikk stor betydning for både for landbruk og vårt samfunn. Den store bureisingstida i Norge varte bare i ca. 30 år fra ca. 1920 til ca. 1950. Bureising var en organisert nyridding av jord med opprettelse av nye gardsbruk som foregikk i tiden etter 1. verdenskrig. Denne mobiliseringen står fram som et av de største distriktpolitiske tiltak som er gjennomført i landet. I Oppland fikk vi om lag 1400 bruk i denne tiden, mange i Lillehammerområdet.

Åseng ble opparbeidet og drevet som bureiserbruk på Kvarvet i Sør-Fron i tiden 1933 fram til 1965, da det ble fraflyttet.

Her er bureiserparet Knut og Liv Jakobsen, medlemmer i Øyer- og Tretten småbrukerlag, i samtale med Terje Holen ved kjøkkenbordet på Åseng.

*Fargerikt og flott Håndverkskvartal.
Foran ser vi Smedstua og bak ligger
Gjørtlerhuset Knutrud.*

Håndverkskvartalet i Byen på Maihaugen er åpnet

Håndverkskvartalet er en viktig del av «Det historiske Lillehammer» som Maihaugen skal fullføre fram mot 200-års-jubileet til Lillehammer by i 2027. Fylkeskonservator Torill Nygård foretok offisiell åpning av Håndverkskvartalet 19. juni i sommer.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

Håndverkskvartalet ligger i Byen på Maihaugen, tvers over gata for Postmuseet. De to mest i øyenfallende bygningene er Smedstua og Gjørtlerhuset Knutrud. Smedstua er fra Søndregt 3 bygd i 1845. Det var en smed som bodde og arbeidet der. Huset ble flyttet og gjenreist på Maihaugen 1999.

Gjørtler Lars Knutrud (1856–1947) hørte til en gammel gjørtlerslekt, og drev sin virksomhet i Storgata 132, Lillehammer. Gjørtleren

produserer mindre gjenstander som lysestaker, lysekroner, dørhåndtak, spenner og knapper av metall – helst messing og bronse. Verkstedbygningen ble flyttet til Maihaugen i 1948 på en tomt ved Søndre tjern. For noen år tilbake ble denne bygningen flyttet til Håndverkskvartalet.

Lengst inne i kvartalet ligger Gaukstadsミア – et verksted for landbruksredskap, hjulmaker og hovslager. Sigvart Gaukstad (1868–1937) fikk 26. april 1892 håndverksborgerbrev som smed, hovslager, salmaker og hjulmaker. Han bygde denne మీa i Tomteгata 5 på Lillehammer. I tillegg til vogner og hjul, lagde han spissleder, sluffer og landbruksredskap som ploger og potetopptagere. Broren Even (f. 1871) gikk også inn i forretningen og etter hvert hadde de 6–7 ansatte. Sønnen Sverre Gaukstad (1900–1980) overtok మీa i 1937 og drev den til 1970.

Øystein Hatle t.v. og Lennart Hoffmann arbeidet i Gaukstadsミア i sommer, er begge smeder tilknyttet Norsk håndverksinstitutt.

Garver Frode Jansson fra Helsingborg, ansatt ved Norsk håndverksinstitutt, arbeidet i sommer med bearbejding av skinn i midlertidige lokaler. Det blir et komplett verksted når garveriet senere flyttes til Håndverkskvartalet fra Knutslykkja.

Hans eldre bror, Kristian født i 1895, ble skomaker og hadde skomakerverksted i den nordre delen av verkstedbygningen.

To unge smeder har i sommer arbeidet i denne smia, til stor glede for alle de besøkene som ønsket å se en levende smed i arbeid. Det var imponerende å se hvor synkront de to jobbet med å hamre ut forskjellige emner.

Støperiet er en sinklaftet bygning med pulttak bygget på slutten av 1800-tallet i Nordregate 17 i Lillehammer som ble gjenreist på Maihaugen på slutten av 1940-årene, på en tomt ved Søndre tjern. Høsten 2019 ble denne bygningen flyttet til det nye håndverkskvartalet. I støperiet er det esse og blåsebelg, kull og støpeformer fylt med sand. Messingen blir smeltet i en smeltedigel i støperiet. Det flytende metallet blir helt over i en sandform. Etter at legeringen har størknet, blir gjenstanden pusset og slipt i verkstedet.

Øverst langs bekken mot nord er kraftverket fra Arnkvern i Moelven ferdigstilt. Kraftstasjonen fra 1899 er et eksempel på de mange små elvekraftverkene som ble bygd rundt om i landet rundt 1900. Ble flyttet til Maihaugen i 2019 og ferdig restaurert i sommer.

Senere skal også Fargeriet og Garveriet, som nå står sør på Maihaugen flyttes og plasseres langs bekken nedenfor Kraftverket.

Andkvern kraftstasjon fra 1899, ferdig restaurert i sommer. Foto: Rannveig Røstad, Maihaugen

Fra åpningen av Håndverkskvartalet 19. juni 2023 foran Gaukstadsミア innerst i kvartalet. Foto: Maihaugen

27 flyktninger skriver historier med vennehjelp

Målet er å utgi bok i 2024

Prosjektet *Flyktninger forteller* hadde sin første fellessamling på Maihaugen i juni. Over 40 flyktninger og veiledere deltok, og alle flyktningene hadde på forhånd fått gratis familieårskort av museet. Under samlingen orienterte prosjektledelsen om arbeidet, flyktninger fortalte fra sine liv, viste egne bilder og underholdt. Det var guidede turer i utstillingen *Impulser* og til Øygarden. Etterpå var det servering, mange blide fjes og gode samtaler ved småbord utenfor Kirkestuen.

Tekst: Tore Feiring | Foto: Jørgen Skaug

Prosjektet *Flyktninger forteller* er et integreringsprosjekt som styret i Lillehammer Museums Venner (LMV) satte i gang i februar i år med

I prosjektet er det med tre fribyforfattere, Amani AboShabana fra Egypt, Fatemeh Ekhtesari fra Iran og Haile Bizen fra Eritrea. Alle bor på Lillehammer. Fatemeh utga i fjor diktsamlingen «Hun er ikke kvinne» på Aschehoug forlag. Haile Bizen har i sommer utgitt bok på samme forlag der diktene hans er skrevet både på norsk og hans eget språk, tigrinja. Boka har også en QR- kode der eritreere som ikke er lesekyndige, kan høre diktene opplest. Haile liker seg godt i prosjektleders hage.

Haile Bizen og Brynjulf Handgaard utveksler gode historier. Foto: Anne-Britt Sandvik.

Brynjulf Handgaard, Yassin Hosseini, Harald Normann Løken og Hilchen Sundby som prosjektledelse. Første konkrete mål er i løpet av 2024 å utgi ei bok der flyktninger bosatt i Lillehammer, Gausdal og Øyer forteller sine historier.

– Siden vi presenterte oss og sendte ut e-post til alle medlemmene i LMV i slutten av mars, har mye skjedd, sier Brynjulf Handgaard, styremedlem i LMV, initiativtaker til og leder av prosjektet. – 27 flyktninger fra 16 ulike opprinnelsesland har sagt ja til å være med i prosjektet, og flere er godt i gang med å skrive sine historier, de fleste i samarbeid med en veileder fra LMV. Vi har allerede fått historier som er nesten ferdige. Og, en annen hyggelig ting: i tillegg til pengene styret i LMV har satt av til prosjektet, fikk vi i sommer 60.000 kroner i støtte fra IMDI (Inkluderings- og mangfoldsdirektoratet). Disse pengene kom via Lillehammer kommune.

Målet er at alle fortellingene skal være personlige jeg-fortellinger, sjøl om veilederen i enkelte tilfeller kommer til å «føre historiene i pennen» der flyktningenes norskferdigheter ikke strekker til. Noen av flyktningene kommer til å fortelle hva de flyktet fra, noen om selve flukten, andre om møtet med Norge og ikke minst utfordringer i møtet med lokalsamfunnet. Enkelte vil også kunne trekke lengre linjer gjennom sine liv. Prosjektledelsen håper å få inn manuskriptene i god tid før jul.

– Så begynner vi med korrektur og manuslesing rundt juletid. Hvor lange historiene blir, vil variere. Flyktningene er oppfordret til å fortelle om

De fleste deltakerne, flyktninger, veiledere og gode hjelpere, samlet ved Kirkestuen.

I første rekke fra venstre: Bassima Ahmed, Yousif Hassan, Fatemeh Ekhtesari, hennes mor, Akram, Azita Yusufi, Islem Osman Haju Mahmood med dattera Ronas, Say Gay Paw Thoo, Nihad Mustafa, Van Diep og Jorid Vaagland.

Midterste rekke: Marit Øye, Hilchen Sundby, Yorsalem Giorgio, Asef Bayat, Monique Dobbert, Mohsin Hoseinzade, Brynjulf Handgaard, Nisveta Tiro, Karen Brabæk, Anne-Britt Sandvik, Yassin Hosseini, Pezhman Ibrahimi og Kirsten Kallelid.

Bakerste rekke: Torunn Eriksen, Ellen Gjerde, Liv Solheim, Petter Evensen, Monika Gulmoen, Roel Puijk, Anne Hosar og Karen Bleken. Foto: Jørgen Skaug

det de mener er viktig, og fra deres egen synsvinkel. Det er opp til hver enkelt om deres historie skal trykkes, eller ikke, forteller prosjektlederen.

– Hele prosjektet er dugnadsarbeid. Ingen, verken flyktninger, veiledere eller prosjektledelsen får betalt for arbeidet. Tanken er at et eventuelt overskudd av boksalget skal gå til et veldedig formål, helst til noen som driver med integreringsarbeid, lover prosjektlederen, – til hvem og hva har vi ikke bestemt ennå.

Under samlingen på Maihaugen fortalte kurdere Pezhman Ibrahimi og Yorsalem Georgio fra Eritra historier fra sine liv. Yorsalems viste også egne bilder.

Pezhman, Yassin Hosseini og Fehrat Murat underholdt med kurdisk og afghansk musikk i Auditoriet. Etterpå guidet Museumsformidler Veslemøy Furuseth deltakerne rundt i utstillingen *Impulser* og hadde valgt ut gjenstander som er særlig relevante for flyktninger. Mange nikket gjenkjennende av det de så og hørte. Prosjektlederen måtte steppe inn som reserve under guidingen på Øygarden.

Til samtalen utenfor Kirkestuen etterpå hadde mange med seg en gjenstand fra sitt liv,

en ting de satte særlig stor pris på, og fortalte om. Dette som en måte å bli kjent på. Mange kontakter ble knyttet og erfaringer utvekslet under samtalen.

– Vi har fått mange gode tilbakemeldinger etterpå, sier Handgaard som forteller at det blir ny samling 1. oktober.

På Øygarden fortalte Handgaard om gardens historie med særlig vekt på livet mot slutten av 1800-tallet, pandemihistorie, kjønnsroller, kvinnearbeid, utvandring og overgangen til pengehushold.

Foto: Jørgen Skaug

Flyktning og politiker

– Jeg har opplevd svært lite rasisme i Norge, sier Nisveta Tiro. Hun kom som flyktning fra Bosnia for omtrent akkurat 30 år siden, og er en av de som har levert sin historie til prosjektet «Flyktninger forteller». Med seg som veileder har hun Liv Johanne Solheim.

Tekst: Tore Feiring

– Nå kan det nok hende jeg er veldig hardhudet, ler hun der vi møter henne og Liv Johanne Solheim i kafeen på Maihaugen for å snakke litt

om hennes liv og hvorfor hun vil bidra med sin historie. Og da blir de selvsagt spurt om hvordan vi her til lands møter flyktninger og mennesker med annen hudfarge, og ikke minst annen kultur.

Nisveta Tiro kom til Norge fra Bosnia sammen med to søsken i 1993. – Jeg er den yngste av oss, sier hun, – jeg var 20 år da jeg kom hit til Norge og bakteppet var krigen på Balkan. Foreldrene hennes kom etter i 1998, – det var stort å bli gjenforent med mor og far. Pappa døde et par år etter, men mamma lever og vi bor alle i Øyer.

FORTELLER SIN HISTORIE:

Nisveta Tiro (til høyre) har fortalt sin historie til prosjektet «Flyktninger forteller». Hennes veileder er vært Liv Johanne Solheim.

Ikke redd for å utfordre

Hun kommer fra et lite sted langt sør i Bosnia, et sted med fjell og vann, omtrent som her. Familien er muslimer, mange av hennes slektninger ble drept på grunn av det, blant annet hennes bror. FNs Høykommissær for flyktninger hadde en avtale med flere land om å åpne grenser for flyktninger fra Bosnia.

– Mine foreldre fryktet at vi kunne bli de neste, så store valget hadde vi ikke, derfor endte vi opp her i Norge. – Noen bekjente hjalp oss over grensen til Kroatia og til flyplassen i Split, minnes Tiro. Allerede på mottaket begynte hun å lære seg norsk, og forsto tidlig at å kunne språket var viktig for å etablere seg i et nytt land. – Jeg fylte dagene med å lytte og lære meg ord, forteller hun, etter hvert ble det også kurs i

norsk. Jeg har aldri vært redd for å utfordre meg selv eller andre, smiler hun, – og skal du forstå hva som skjer rundt deg må du skjønne språkets viderverdigheter. Og hvordan kommunisere i den kulturen du har blitt en del av.

Trives i Øyer

I dag er Tiro både godt etablert og godt kjent i Øyer som lokalpolitiker for SV, hun er også varaordfører når dette skrives. Hun og familien trives veldig godt i kommunen. – At jeg engasjerer meg politisk har mye med min historie å gjøre, hevder hun, – jeg har ikke så mye vondt å si om norsk flyktningepolitikk, familien min har fått mye hjelp og jeg ser hvor viktig det er å yte hjelp og bistand til oss som har kommet hit til landet. – Jeg ønsker at vi skal ha dette samfunnet hvor folk kan skape seg et nytt liv på egne premisser, sier Tiro som i dag har stilling som konsulent for det politiske sekretariatet i Gausdal kommune.

Flyktninger forteller

Nisvetas veileder er Liv Johanne Solheim. – Hennes historie kunne det blitt en hel bok av alene, sier Solheim, – vi er opptatt av å få fram det menneskelige aspektet ved historien, ikke bare tall og tørre fakta. Hun forteller videre at Nisvetas historie er både rik og engasjerende. – Og litt skremmende, legger hun til. Solheim er professor emerita i sosialpolitikk ved Høgskolen i Innlandet, hvor integrering også er en del av faget. – På den måten en ypperlig veileder for meg, skyter Tiro inn. – Vi kommer veldig godt overens, hevder Solheim, – vi prater i vei hele tiden. Hun innrømmer at Tiros historie er fascinerende, – min jobb er å pirke litt borti de vanskelige tingene også, å få henne til åpne seg og kanskje dele noe av det med leserne.

Viktig bok

Avslutningsvis er begge enige om at dette prosjektet er viktig, – ja, vi vet vel egentlig ikke hvor viktig det kan bli, sier Nisveta Tiro og Liv Johanne Solheim. – At det norske folk skal få lese disse historiene synes vi er utrolig spennende, vi håper virkelig at det skal bli en bok ut av det. Kanskje det kan bli en brannfakkell, avslutter de.

Kaférunde til museene: Hvilken rolle spiller maten?

Det nye Nasjonalmuseet i Oslo har både krumkaker og rømmegrøt med fenalår og flatbrød på menyen. Internasjonalt har matturisme blitt et stort tema, og interessen for lokale mattradisjoner øker. For vår region som har mye matkultur å by på, er dette en spennende utvikling

Tekst og foto: Bjørg Owren

Aftenposten skrev i sommer at fortiden er blitt eksotisk, og at norsk matkultur er på vei tilbake til røttene. Gudbrandsdalen og Lillehammerregionen har rike tradisjoner. Hvordan nyttes disse i dag når historien om folk og liv i regionen formidles? Noe her for spisestedene under paraplyen Stiftelsen Lillehammer Museum også? Med dette i bakhodet tok vi, to voksne damer, en kaférunde til Aulestad, Bjerkebæk, Maihaugen og Lillehammer Kustmuseum.

Nybakt på Aulestad

Dagens første stopp er Drengestua på Aulestad. Vi rusler opp mot gården, er i Karoline og Bjørnstjerne Bjørnsons rike; bed med gamle stauder langs veien sender tankene til livet i hagen og tunet på deres tid. Navn på stauder vi lærte av mormor som liten dukker opp, inntrykkene fra egen barndom blander seg med historien om Bjørnson det blir en hyggelig rusletur. Hensatt i minner og assosiasjoner nærmer vi oss inngangsdøren; vi stopper, snuser ut i luften ... jovisst, en liflig duft av nystekt gjærbakst strømmer mot oss. For en start på dagen!

Nystekte kanelsnurrer er på vei ut av ovnen. «Gledens gjærbakst» står det på menyen, en av Bjørnsons favoritter. Vi får vite at her startes dagen med baking. Ellers på kakemenyen finner vi mjølgamp en spesialitet fra Gausdal, andre hjemmebakte kaker, og Bjørnsons blåbærpannekaker.

Vi går for hjemmebakt brød med dagens pålegg, som er egg Salat, og kaffe. Maten nytes i en koselig stue med blondergardiner og pelargonias i vinduskarmen.

– Skal det være påfyll? Den smilende damen fra kafeen står med kaffekanne og fløtemugge. Hun husket at vi ville ha litt hvitt i kaffen. Bordene rundt oss fylles opp, minst tre generasjoner og praten går livlig. Vi runder av med en «halv kopp til» og en kanelsnurr. Fornøyd momser vi i oss det myke og velsmakende stoffet, og skjønner godt at Bjørnson hadde dette som en av sine favoritter.

Vi takker for oss og får et blidt velkommen igjen. Tenker at Aulestad og Drengestua er et sted å stoppe også om man ikke skal på omvisning! Kaffe med påfyll: kr 40,- og kakao med krem kr 35,-.

ATMOSFÆRE: På Aulestad er vi i Bjørnsons rike.

De ansatte er med på å skape god atmosfære.

– Det er Drengestua, og vi er en stolt og god gjeng, sier de som jobber der.

NYBAKT: I Drengestua på Aulestad dufter det deilig nybakt. Dagen starter med å bake brød og kaker fra Gausdal og Bjørnsøns favoritter. En brøds-kive med dagens pålegg til 65,- kroner smakte.

Selvbetjent på Bjerkebæk

Neste stopp er Bjerkebæk. Sist vi besøkte kafeen i Sigrid Undseths hjem valgte vi rykende fersk svele til kaffen. De smakte godt. Riktignok ga svele mer assosiasjoner til fergeturer på Møre-kysten enn Lillehammer, men hyggelig betjening veide opp for det.

Nå er det selvbetjening. – Ingen drift i kafeen i sommer. Men dere kan få gratis kaffe, sier en hyggelig ung mann klar til en bokprat i museums-butikken. På disken i kafe-området står det kanner med kaffe, te vann og kjeks. Vær så god! Og gluten og laktosefritt for dem som ønsker det. (Her er ingen antydning til duft av kaffe eller lokal bakst.)

På veggen mot kjøkkenet henger et sitat av Sigrid Undset «Mat er gudslån, vin er Guds velsignelse», husets frue gjerne bød nok sine gjester på noe som både mett og frydet gane og strupe. Den fint restaurerte hagen utenfor vitner om at vi egentlig er på et sted med gode mattradisjoner.

– Jeg vet ikke hvorfor kafeen er stengt i sommer, sier mannen. Vi takket for praten, han kunne sin Undset. Vi fantaserer om at det hadde vært deilig med fru Sigrids eplekake, rabarbrapai eller noe annet fra hennes tid. Kanskje neste år?

Moderne veikro på Maihaugen

Vi fortsetter til Maihaugen. Norges største friluftsmuseum inviterer sommergjestene til en lærerik reise i tid. Gårdsliv i Gudbrandsdalen på 1800-tallet og travelt byliv i Lillehammer på 1900-tallet utspiller seg med dyktige aktører i rollespill. Kunnskapsrike omvisere og håndverkere tar de besøkende med inn i historien. Opplevelser nok for en hel dag – minst! På området fristes det med tre spisesteder: Maihaugkafeen i besøks-senteret, Bakeriet oppe i byavdelingen og Kirkestua. Tre svært ulike tilbud – skulle vi tro.

Maihaugkafeen er smekk full. Den er åpenbart lunsjstedet for bussturister som snart skal hastes videre til neste attraksjon. Menyen ligner veldig en hvilken som helst veikro langs E-6. Bra utvalg med wraps, toast, focaccia og croissanter.

Kirkestuen høres fristende ut, så vi stikker dit. På menyen over «påsmurt» finner vi igjen wraps, toast, focaccia og croissant. Vi tenker: «som overalt ellers...». Med null andre gjester i stuene er det lett å gå videre.

Bakeriet på torget virker koselig. Over døren lokker det historiske symbolet på god bakst; en forgylt kringle. Minner om duft av gjær-bakst skaper forventninger. Vel inne: på disken et rikt utvalg av kjærlighet på pinne, samt samme slags kaker som de hadde i Kirkestuen og Maihaugkafeen. Uffda!

Men så oppdager vi en info-plakat om at det er en bakeriovn fra 1880-tallet her. Den brukes til å bake brød og kaker ved spesielle anledninger. Spennende! Et innrammet diplom tildelt Mr. Knut Ivar Børresen i 2009 for «presentering the Maihaugen Bread» på Bakers Saturday på et museum i Tsjekkia, gjør oss nysgjerrig.

– Maihaugen Bread, visste ikke at det fantes! Vi ser spørrende på hverandre. Tenke seg en nybakt blings med fløtemyosost fra Gudbrandsdalen, sier vi sultent. Det hadde vært noe!

Ja, ja.. men vi er kaffetørste, så det blir kaffe og vaffel. Den er heldigvis nystekt!

Mat fra Maihaugen på Kunstmuseet

Siste stopp på vår lille mat-tur er Kunstmuseet. Utvalget her byr ikke på noe nytt, og vi velger en croissant.

– Hvor er den bakt? undrer vi.

– Vet ikke, men den kommer fra Maihaugen, svarer damen bak disken.

Vi takker og tar med oss brettet ut i ettermiddagssola. Det er helt fint med en croissant her, mens vi nyter bylivet anno 2023.

Tanker på hjemturen

Når vi oppsummerer turens opplevelse av lokal matkultur og tradisjoner, var Drengestua på Aulestad dagens høydepunkt. Atmosfæren, tilbudet i kafeen og hyggelig vertskap skapte følelse av gammeldags gjestfrihet. Skikker fra Bjørnsons tid kombinert med lokale tradisjoner skaper opplevelse av noe autentisk, og gjør besøket på

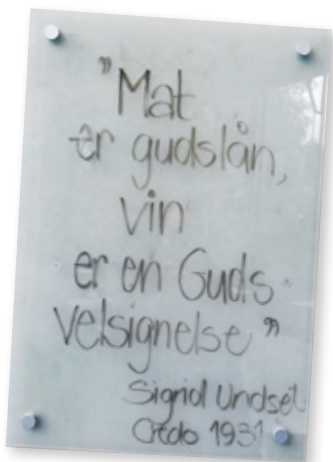
LITE LOKALT: Den som forventer en smak av lokale baketradisjoner utover vaffel, vil bli skuffet. På Maihaugen fristes vi med blant annet croissanter, wienerpekan, wraps og focaccia. Slik vi får de fleste steder der de selger kaffe i dag.

Aulestad til noe større og mer interessant enn å se hvordan den store dikteren bodde.

Det blir spennende å se hva som kommer på Bjerkebak.

Maihaugen er en fantastisk samling, som vi stolt anbefaler alle å besøke – helst mange ganger. Og blir du sulten er det absolutt muligheter til å få seg noe å spise. Men maten er mest for å stille sulten, den gir lite om du vil oppleve noe som er typisk for regionen. (Da ser vi bort fra veikroer og bensinstasjoner)

Besøket på Bjerkebak, Kirkestuen og Bakeriet fikk oss til å tenke på gamle skikker knyttet til måten man tok imot gjester på før – også en del av vår immaterielle kulturarv – og mulighetene som ligger i tradisjonene og lokalene. Dette hadde også vært steder å invitere journalister som skriver reiselivsreportasjer fra distriktet. Annie på Ringebu og Brimi i Vågå er matstjernene på den senen. Der er det da plass til flere?

ORD FRA UNDET: – Mat er gudslån, vin er Guds velsignelse, skal Sigrid Undset ha sagt. Spørs hva hun hadde ment om kaffe og kjeks? Et pluss var det dog at det var gratis.

DNT-hytta Gråhøgdbu på Venabygdsfjellet har fått nytt liv på Maihaugen

Den Norske Turistforening (DNT) bygde i 1967 Grøhøgdbu som en selvbetjent hytte med 10 sengeplasser ved Rondanestien på Venabygdfjellet for å ferdigstille høyfjellsruta fra Lillehammer til Rondane med overnattingsmuligheter for fotturistene. Hytta ble plassert midt i leveområdet for villreinen, og har derfor vært en kime til konflikt. Villreinen i Rondane har blitt hardt presset av menneskelig aktivitet hele året, og særlig fra Gudbrandsdalsiden hvor det har vært omfattende hytteutbygging.

Med to beltedrevne løypemaskiner ble Gråhøgdbu fraktet bort fra Venabygdsfjellet på en spesialbygget slede i mars 2021. Foto: Vegard Gundersen, NINA

Tekst: Jørgen Skaug

Derfor vedtok DNT i 2020 å legge ned Gråhøgdbu, og erstatte denne med en ny hytte, Veslefjellbu, i nærheten av Forrestadseter ved Fylkesveg 27 over Venabygdfjellet. Samtidig ble også Rondanestien rundt Grøhøgdbu lagt om og flyttet lengre vestover, også av hensyn til villreinen.

I oktober samme år fikk Gråhøgdbu sin nye plass i hyttegrenda på Maihaugen, og ble offisielt åpnet av Statsforvalter Knut Storberget 30. juni 2022. I sin åpningstale sa Storberget at

Gråhøgdbu har fått en sentral plass i hyttegrenda på Maihaugen, mellom den nye hytta Wy og fagforeningshytta fra Raufoss. Foto: Jørgen Skaug

Grete Roald og Tom Harald Hansen, to av vel 20 DNT-medlemmer som har bemannet Gråhøgdbu i sommer, 2 dager i uka fra St. Hans til midten august. Foto: Jørgen Skaug

Gråhøgdbua på Maihaugen er et symbol for et varsomt arbeid med å ta vare på sårbar natur og balansen mellom bruk og vern.

I sommer har et 20-talls medlemmer i DNT/Lillehammer bemannet hytta to dager i uka. Foruten å informere både om DNT og hyttegrenda på Maihaugen, har hovedbudskapet vært knyttet til villrein og hvordan vi skal kunne bruke og være i fjellet, og samtidig ta vare på villreinens behov for store og sammenhengende leveområder.

Da Museumsglimt var innom Grøhøgdbu i hyttegrenda i sommer møtte vi to engasjerte og kunnskapsrike DNT-medlemmer, Grete Roald og Tom Harald Hansen, som også er styreleder i DNT/Lillehammer. De var samstemte – dette har vært spennende dager der vi har møtt mange hyggelige mennesker som har vært interessert i budskapet deres.

Vakker og litt oversett

På Maihaugen er det en liten perle som mange ikke vet om, nemlig Prestegårdshagen.

Tekst: Bjørg Owren

– Det stemmer nok, for hovedløypa gjennom Maihaugen går rett fram og det er ikke mange som går bak husene, forteller konservator NMF Kåre Hosar i Stiftelsen Lillehammer museums kulturhistoriske avdeling.

Han holder til i administrasjonsbygget på Maihaugen, et drøyt steinkast unna hagen. Vi har tatt turen innom for å høre litt mer om denne hageperlen, som er så ulik dagens robot-trimmede gressplener.

Er du kjent, så er veien til Prestegårdshagen kort. Du passerer Garmokirken, går noen skritt videre langs vannet med vannliljer og ender til du har Vågå prestegård på høyre side. Gå bak prestehuset, der møter du en hekk og midt i den en åpning. Nå er du på toppen av en trapp, gå ned et par trinn, stopp opp og se utover – og du vil tenke: «Åi, for et sted! Hit vil jeg flere ganger – gjerne sitte ned en stund med en bok og kaffe på termos».

– Ja, det er et flott sted, samtykker Hosar. Han snuser ut i luften og tenker på rosegele og salvie. Smak og duft han forbinder med hagen.

– Men det er også et krevende sted. Vi skulle gjerne hatt et par personer på full tid for å holde den i stand, dessverre har vi ikke, sier Hosar.

Nytte og rekreasjon

Til tross for at det aldri har vært noen som har hatt hagen som sin dedikerte arbeidsplass, har den overlevd i over hundre år. Går du der på en solskinsdag i juli, er det ikke tanken om lite stell det som slår en: Et par trappetrinn ned så er du i en ny (gammel) verden og en annen tid. Blomster, urter og roser, og hvitmalt benker som inviterer til å ta en pause. Det er lett å bli sittende lenge. Du blir sjelden forstyrret.

Nederst i hagen står et lysthus – åpent. Det er bare å gå inn, og sitte ned. Du kan rusle rundt på grusganger mellom blomster- og urterabatter, og snuse inn et vell av dufter. La minner strømme eller fantasere om livet i hagen for hundre år siden. Prester i gode kall og embetsfolk hadde slike hager til pryð og nytte. Hagen var også til adspredelse, her vandret de og fant sikkert inspirasjon til neste preken.

På små skilt finner du navnet på vekstene – i hvert fall de fleste.

– De mest sjeldne er ikke markert. Smart ikke sant, for da får de stå i fred, smiler Hosar lurt.

Men dersom du kommer når kirsebærene eller eplene er modne, er du velkommen til å smake.

SITT NED: Hele atmosfæren i hagen innbyr til å bli en stund. Rusle rundt eller sitte ned. Skulpturene i anlegget forestiller de fire årstidene, og er avstøpninger av skulpturer fra hagen på Billerud på Toten. Foto: Bjørg Owren

PRYD OG NYTTE: De gamle prestegårdshagene var fulle av vekster til nytte og pry. Lurer du på hva plantene heter, så er de fleste merket med navn. Dette er en prydrabarbra. Foto: Bjørg Owren

EN SMAK: Kirsebærene er det fritt fram å smake på der de henger røde og fristende. Foto: Bjørg Owren

1700-tallets hagemote

Akkurat når hagen ble anlagt, kan ikke Hosar si. Men den er anlagt etter Anders Sandviks tegninger. Paviljongen nederst i hagen er en kopi av hagehuset i Vågå. Hagen er ingen kopi, men en rekonstruksjon av hager i datidens stil og inspirert av hagen på Nordre Lunde i Lillehammer. Anlegget er helt i tråd med 1700-tallets symmetriske hagemote, området er inndelt i et geometrisk mønster med rettvinklede grusganger og rikholdig plantninger av gamle kulturvekster. Skulpturer som forestiller de fire årstidene, inngår også i anlegget. Disse er for øvrig avstøpninger og stammer fra hagen på Billerud på Toten. (Kilde: Magne Brun, Prestegårder i gammel tid. Maihaugen Årbok 1999)

Ildsjeler og dugnadsinnsats

Hosar forteller at prestegårdshagen på Maihaugen også er en historie om ildsjeler og dugnadsinnsats.

– Hagen har forfalt og blitt satt i stand igjen rekke ganger. På 1950-tallet ble den satt i stand etter lengre tids forfall, i samarbeid med hagebruksskolen på Vea. 1982 ble den på ny satt i stand, da med Pio Larsen, Lillehammer Hagelag og leder Benedikte Thallaug i spissen.

– De gjorde en kjempeinnsats. Blant annet samlet de inn gamle rosesorter fra eldre hager rundt om på Østlandet. Hagen var nydelig, sier han.

BAK HUSET: Ta en liten avstikker fra hovedløpa mellom Garmokirken og Bjørnstadtnet, så finner du denne hageperlen i 1700-hundretalls stil. Selv på en grå høstdag er den vakker. Foto: Jørgen Skaug

Hagelaget sto på gjennom mange år, og hadde en fast gjeng som møttes en gang i uken og holdt hagen i orden. Det ble laget rosegele og tørket urter for salg. De holdt det gående til langt ut i nittiårene. Senere har Karen Jensen, også hun en frivillig ildsjel, gjort en kjempeinnsats gjennom mange år. Nå har anlegget stått uten ildsjeler i flere år.

– I dag er det vanskelig for museets gartnere å holde tritt med alt som skal gjøres i alle hagene som ligger under Stiftelsen Lillehammer museum. Og hva som skal skje framover er uavklart, forteller kuratoren.

Ny hagedugnad?

Den gamle hagen er et viktig kulturminne, og prestegårdshagen er fortsatt egnet for dugnad og frivillige. Venneforeningen har opp igjen om årene vært med på en rekke vårdugnader. Men disse oppgavene har etter hvert blitt overtatt av idrettslag som får noen kroner for jobben.

– Om venneforeningen kunne være med å få til noe nytt, hadde det vært ålreit. Det er særlig på våren og forsommeren det trengs ekstra hender. Jeg kunne tenkt meg en liten gruppe, minimum tre personer. Det er hyggelig å være flere sammen, da blir det litt sosialt også, tenker konservator Kåre Hosar høyt.

Vi lar tanken henge, og runder av samtalen der. Er enige om at det er lenge til neste vår. Kanskje gror det fram en gruppe hagevenner i løpet av vinteren?

Strålende **Barnas sommerdag** på Maihaugen 27. august

Meteorologene spådde øs pøs regnvær den siste søndagen i august. Da dagen for Barnas sommerdag kom holdt regnet seg stort sett unna, ja vi fikk også perioder med sol. Det ble en strålende Barnas sommerdag.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

En del besøkende uteble nok fra årets Barnas sommerdag på grunn av de dårlige værvarslene. Med dette som bakgrunn var Rune Prøven, arrangementsansvarlig på Maihaugen, godt fornøyd med dagen med ca. 1.450 besøkende. Det ble en vellykket dag med mange glade barn og gode tilbakemeldinger.

Rune Prøven forteller at Barnas dag har lange tradisjoner.

– Dette er en aktivitetsdag vi har hatt siden 1970-tallet som ble startet av venneforeningen til museet, og det er Maihaugen sammen med venneforeningen som fortsatt arrangerer denne dagen, sier han.

Til sammen var det drøyt 50 aktiviteter, der de fleste lag og foreninger samt offentlige virksomheter bidro gratis. Posten/Bring sponser tre aktiviteter som medfører kostnader for Maihaugen, sier Rune Prøven.

I Barnas trafikkby på Dansarvollen lærer barna enkle trafikkregler. Her får 2 år gamle Emrik Granli hjelp av storebror Syver, mens Maihaugvert Eva Spidsberg overvåker det hele.

Birgit Engesæter Madslie og Kari Strand Båtnes i Lillehammer Museums Venner var tilstede, bl.a. for å informere og verve nye medlemmer til Venneforeningen.

Ansiktsmaling er et populært innslag på Barnas sommerdag. Her får 3 år gamle Selma malt en flott sommerfugl i ansiktet av Alma Strandheim, elev ved Create videregående skole. Bestemor Marit Bjørnsletten i bakgrunnen.

Det var til tider lang kø for å prøve Zip-lina fra seteranlegget over Breisjøen ned til Fiskekapellet. Og ute på vannet var det kanopadling hele dagen, som Lillehammer Speidergruppe organiserte.

På Telthusmoen var det anledning til å prøve sjakkspillet med Lillehammer Schakselskap. Emilia og Aino, begge 7 år gamle, prøver her sjakkspillet med Emil Lie som veileder.

Finn skatter med arkeologene i Innlandets fylkeskommune var en ny aktivitet i år. Her prøver 5 år gamle Tuva Amalia Rønningen og hennes storesøster Nora lykken i den «arkeologiske utgravinga», assisterte av arkeolog Irene Skauen Sandodden i fylkeskommunen.

Ved Losjehuset var det tilbud om snekring med materialer og bistand fra Maxbo Lillehammer. De 7 år gamle tvillingene Alfred og Lydia Timenes Fauske snekret her egne verktøykasser. Mor Karianne Timenes i bakgrunnen.

Vann er gøy. Ved Nuggla hadde Sivilforsvaret tre vannkanoner i aktivitet. 5 år gamle Viktor Bue fikk sprute vann med en vannkanon, assistert av Amalia Silli i Sivilforsvaret.

Spikking med Skogselskapet var en ny aktivitet i år. 4 år gamle Ola Hokstad Knatterud spikker her med kniv, med veiledning av Ellen Marie Gjeilo fra Skogselskapet, mens far Kristian Hokstad overvåker.

Arrangementsansvarlig Rune Prøven var fornøyd med at 1.450 besøkte Barnas sommerdag, særlig på grunn av de dårlige værvarslene.

Takk og pris – Øygarden har igjen vært bemannet i sommer

Det var med både undring og skuffelse da jeg under mitt første besøk på Maihaugen på forsommeren i fjor kom til en stengt gitterdør i Øygarden. Gjennom flere tiår har jeg hatt en stor glede av å møte arbeidsfolket i Øygarden i utallige samtaler om det å være arbeidsfolk på en slik gard i 1890-åra, som har formidlet historiene på en spennende og sannferdig måte.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

Klokka tolv og det er dugurd i Øygarden. Arbeidsfolket samles ved langbordet til den samme kosten som arbeidsfolket på en gard fikk i 1890-åra; Vassgraut, surmjølk, flatbrud og spekeflesk. Fra venstre Martin Ribu, Øystein Hatle, Terje Myhre. Arne Beddari, Tore Vea og innejentene Inger Haukliken og Ymbjør Granliken Røine.

Etter dette besøket skrev jeg et leserinnlegg i GD med overskriften «Hvorfor er ikke Øygarden bemannet i sommer?» Jeg skrev da at dette måtte være feil prioritering av Maihaugen, og forventet at dette var på plass igjen fra neste sommer.

Det kom ikke noe svar fra Maihaugens ledelse på dette leserinnlegget, men gleden var stor da jeg i sommer igjen kunne møte arbeidsfolket på Øygarden i sitt rette element.

Og her møter vi Øygardsfolket i mange forskjellige arbeidssituasjoner, som oftest med et klart skille mellom kararbeid og kvinnfolk-arbeid slik det var på den tiden. Dette ser vi tydelig i slåttonna med et klart skille mellom det å være slåttekarak og rakstejente. Matstellet og arbeide ellers inne i huset var kvinnens domene.

Klokka fjorten er det vanligvis en kaffepause i Øygarden, midt i ettermiddagsøkta. Er det

Kaffepause midt i økta. Bakerst fra venstre er Even Gutsveen, læreren som er invitert opp fra skolestua og gardskaren Aslak Velure. Foran fra venstre innejentene Ragnhild Hjelle Carlson og Inger Haukli.

pent skjer dette utendørs, ofte på trappa til Vinterstua – en mindre bygning i gardstunet der gardsfolket bodde om vinteren der de hadde mindre rom å varme opp.

I sommer møtte jeg museumsbonden Anders Hagen og gardskaren Tore Veia i konsentrert arbeid med å hesje gras rett utenfor husa på Øygarden. Dette er autentisk og lett forståelig formidling av slåttonna på 1890-tallet.

Museumsbonden Anders Hagen og gardskaren Tore Veia i aktivitet med å hesje gras utenfor Øygarden.

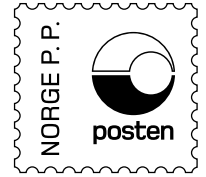

Innejentene Inger Haukli og Ymbjør Granlien Røine rundt oppvaskbalja.

Grisene på Øygarden får godt stell og de trives. Det er ikke få besøkene på Maihaugen som er innom og hilser på disse sjarmørene i løpet av sommeren.

Under ett av mine besøk i Øygarden i sommer slo jeg av en prat med innejentene Inger Haukli og Ymbjør Granlien Røine rundt oppvaskbalja etter dagens dugurd. De var begge samstemte; Det beste med Maihaugen er at de besøkende her får se hvordan det har vært, får prøve og smake. Ja til og med drar innejenta Ymbjør Granlien Røine opp en slått på fela si til glede for de som kommer innom.

Gi et årskort i gave!

Gled noen med nære kulturopplevelser i verdensklasse!

maihaugen.no/aarskort

MAIHAUGEN
☪

NORGES
OLYMPISKE MUSEUM
|

LILLEHAMMER
KUNSTMUSEUM
☪

SIGRID UNOSETS
BJERKEBÅK
|

BJØRNSTJERNE
BJØRNINSONS
AULESTAD
☪

NORGES
POSTMUSEUM
☪

Lillehammer Museums Venner LMV
Maihaugv 1, 2609 Lillehammer / Bankgiro 2000.05.17608

